

Ed de Jonge

HOE ASOCIAAL MAG IK ZIJN?

B. van den Brink & W. van Reijen - Het recht van de moraal. Liberalisme en communitarisme in de politieke filosofie, Bussum 1994, 189 pp., f 34,50. [ISBN 90 6283 939 8]

Wat is rechtvaardigheid? Is het bijvoorbeeld rechtvaardig om een boek te beoordelen op zijn geschiktheid voor het (buitenuniversitaire) onderwijs wanneer het daar duidelijk niet voor bestemd is, ook al ontvang je van de uitgever een recensie-exemplaar? Het boek zelf geeft mij daar - uiteraard - geen antwoord op. Maar, ben ik dan verplicht om recensies te schrijven, of - meer in het algemeen - om redacteur van VIC te worden, ook wanneer mij dat niets zou opleveren? Ook deze vraag wordt natuurlijk niet letterlijk beantwoord, maar de achterliggende problematiek is wel de kern waar het in deze bundel om draait.

Moeten we, om een oud-president van de VS te parafrazeren, niet vragen wat ons land (dat wil zeggen de gemeenschap waartoe wij behoren) voor ons kan doen maar wat wij voor ons land kunnen doen? Is burger- en gemeenschapszin onze plicht? Maar, hoe zit het dan met onze privacy, "the right to be left alone"? - Deze problemen staan centraal in de discussie tussen (sociaal)liberalisme en communitarisme. Het boek geeft een overzicht van dit debat. De kern bestaat uit een aantal vertaalde artikelen van buitenlandse auteurs die aan dit debat een bijdrage hebben geleverd, terwijl het eerste en het laatste hoofdstuk afkomstig zijn van Nederlandse auteurs.

Wat aan het boek opvalt, is in de eerste plaats de titel, die meer vragen oproept dan hij beantwoordt. De ondertitel is informatiever, maar dan alleen voor de ingewijden. Verder ontbreken personalia van de vertaalde auteurs. Dit alles wordt deels goedge maakt door het eerste artikel, dat dezelfde titel plus ondertitel als het boek zelf bezit. Hierin geeft *Van den Brink* een uitleg van de titel: *welk recht kan men in een democratische rechtsstaat ontleenen aan een beroep op gemeenschappelijke morele idealen, normen en waarden?* Deze uitleg roept op zijn beurt ook weer vragen op: recht in welke betekenis? Het artikel biedt een overzicht van het verloop van het genoemde debat: liberalisme; sociaal-liberalisme (Rawls); communitaristische kritiek (Sandel, Taylor, MacIntyre); liberale verwerking (Ackerman); verdere ontwikkeling (Walzer). Dit overzicht is (ook) voor wie de discussie niet kent - zoals ik - helder en informatief. Toch lijkt het artikel mij minder geschikt voor het buitenuniversitaire filosofie-onderwijs. De tekst is te gecondenseerd. Soms roept de schrijver ook vragen op die niet worden uitgewerkt. Zoals de vraag - naar aanleiding van Sandels kritiek op het gedachtenexperiment van Rawls¹ - in hoeverre een persoon (en daarmee zijn of haar rechtvaardigheidsgevoel) inderdaad volledig wordt bepaald door de historisch-maatschappelijke en sociaal-economische omstandigheden. Of is dit een hedendaags vooroordeel dat niet meer ter discussie wordt gesteld? Maar, het veronderstellen van vrijheid en gelijkheid berust toch ook op een abstract persoonsbegrip? Ook het begrip "gemeenschap" blijft vaag en lijkt daardoor zeer sta-

tisch. Bij mij althans roept het associaties op van besloten en bekrompen gemeenschappen die volstrekt geïsoleerd van de buitenwereld leven. Is deze term wel geschikt om (aspecten van) de hedendaagse sociale verhoudingen adequaat weer te geven? Ik heb mij de vraag gesteld of ik zelf tot een of zelfs tot meerdere gemeenschappen behoor, maar ik kon daarop geen antwoord vinden.

Maar, dit alles zijn kanttekeningen bij het debat, dat de auteur slechts weergeeft en waarop hij niet kan worden aangesproken. Bovendien zal elke filosofische tekst onvermijdelijk vragen oproepen, en waarschijnlijk bij iedereen weer andere. Wat mij evenwel zeer verbaasde is dat de auteur van mening lijkt te zijn dat het debat zijn taak heeft volbracht, zodat we verder kunnen gaan. Berust deze opvatting niet op een naïef vooruitgangs-optimisme? En als de uitkomst van de discussie bij wijze van spreken in één zin kan worden samengevat, wordt dan dit boek niet overbodig? Rechtvaardigt dit standpunt van de auteur dat ik de inhoudelijke bijdragen aan het debat oversla en me beperk tot het laatste artikel in het boek?

In het laatste artikel stelt *Van Reijen* de filosofische vraag aan de orde of - en, zo ja, hoe - morele en politieke standpunten gerechtvaardigd kunnen worden. Allereerst bespreekt hij een drietal standpunten in deze kwestie, namelijk successievelijk van Habermas, Rorty en Lyotard. En vervolgens confronteert hij deze standpunten met de posities van liberalen en communitaristen. Eerlijk gezegd vind ik de opzet beter dan de uitwerking. De eerste drie pagina's zijn helder en boeiend; daarna wordt het ingewikkeld. Voor een deel wordt dit veroorzaakt doordat de auteur het genoemde filosofische probleem van meet af aan in het perspectief van het liberalisme-communitarisme-debat plaatst. Wanneer hij de posities van de drie genoemde auteurs bespreekt, dan doet hij dat echter uitgebreider en grondiger dan voor het genoemde debat noodzakelijk is en lijkt het een doel op zich te worden. Dit klemt des te meer omdat de positie van Habermas op grond van zijn ambivalentie ten aanzien van de status van morele oordelen zeer problematisch is en de beschrijving van de positie van Rorty bij de(z) lezer de indruk wekt dat de auteur deze positie niet bepaald sterk vindt. De confrontatie levert niet veel meer op

dan dat de liberalen een heel eind op de lijn van de moderne Habermas te zitten, terwijl de communitaristen deels wel en deels ook niet met de postmoderne Lyotard zullen instemmen. En de uiteindelijke conclusie dat onze praktische opties door hun resultaten gelegitimeerd worden maar niet theoretisch verabsolueerd mogen worden, roept de vraag op welke concrete resultaten wat legitimeren en vooral of dit niet ook een theoretische verabsolutering is.

De volgorde waarin filosofen in een systematische benadering worden besproken is altijd veelzeggend, ook hier. De auteur lijkt de meeste affiniteit met Lyotard te voelen, wat ook blijkt uit het feit dat hij in de confrontatie nogmaals apart plaats voor zijn positie inruimt. Persoonlijk kan ik hier alleen maar mee instemmen. Maar uiteindelijk roept deze aanpak toch de vraag op of een bespreking van de diverse mogelijke standpunten ten aanzien van de centrale kwestie niet beter los van concrete filosofen met hun mogelijke beperkingen had kunnen plaatsvinden. De diverse standpunten hadden dan mijns inziens meer tot hun recht kunnen komen en de confrontatie had meer diepgang gekregen. Waarom heeft de auteur voor zijn van eruditie getuigende maar ook omslachtige opzet gekozen? Zelf zegt hij dat hij de gepresenteerde opvattingen als "maatgevend" beschouwt. Dat roept de vraag op: maatgevend op grond waarvan en voor wie? En als ik (mede op grond van de uitspraak van de auteur dat de opvatting dat wetenschappelijke kennis evenzeer geconstrueerd is als morele en politieke kennis vrijwel algemeen geaccepteerd is) veronderstel dat dit vooral voor - wat ik maar zal noemen - de

gemeenschap van de filosofen geldt, is dit dan een argument voor of juist tegen het communitarisme?

Het boek lijkt mij uiteindelijk eerder geschikt voor de docent, die in de praktijk immers niet in staat is om van alle discussies in de filosofie zelf de belangrijke teksten te lezen, dan voor de buitenuniversitaire student, scholier of cursist (Het laatste artikel zal - afgezien van de eerste pagina's - de filosofiedocent eerder als filosoof dan als docent interesseren). Op grond van de geboden informatie laten zich boeiende lessen met als onderwerp de rechtvaardige samenleving ontwikkelen. Rawls' gedachtenexperiment om tot een voor iedereen aanvaardbare rechtvaardigheidsnotie te komen, zal het ongetwijfeld goed (blijven) doen. De discussie tussen liberalen en communitaristen zou kunnen worden ingeleid met de prikkelende vraag: Hoe asociaal mag ik zijn? Een vraag die verder zou kunnen worden uitgewerkt in een gedachtenexperiment: kunnen wij een zodanige samenlevingsvorm ontwikkelen dat iedereen - met inachtneming van een minimum aan voorschriften - kan doen en laten waar hij of zij zin in heeft en die toch rechtvaardig is? En als tegenhanger zou de volgende paradoxaal geformuleerde vraag kunnen fungeren: Is het onze plicht om vrijwilligerswerk te doen? Ik ben - om meerdere redenen - benieuwd naar de uitkomst van deze discussies.

- 1: Rawls stelt dat een rechtvaardige samenleving door personen ontworpen kan worden wanneer zij vooraf niet weten welke positie zij in deze samenleving in zullen nemen. Deze opzet zal zijns inziens ertoe leiden dat alle sociale goederen gelijk verdeeld worden, tenzij ongelijke verdeling ten gunste van de minstbedeelden is.